

УДК 330.101

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

**БІЛОРУС О.Г.,
доктор економічних
наук, професор,
академік НАН
України,
головний науковий
співробітник
відділу економічної
теорії
Державна
установа «Інститут
економіки та
прогнозування»
НАН України,
Надзвичайний
і Повноважний
Посол України,
Заслужений діяч
науки і техніки
України**

Рецензія на книгу:

Андрей Гриценко Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. — LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. — 516 с. ISBN 978-3-659-55529-9.

«Сучасний світ розвивається дуже динамічно. Змінюються не тільки функціональні зв'язки, але і сутність явищ і процесів. Те, що вчора означало одне, сьогодні може означати зовсім інше, іноді навіть протилежне. Це стосується не тільки ціннісних оцінок, а й змісту процесів» (с. 7) - з таких слів починається монографія¹, в якій зроблено спробу на основі поєднання теоретичних досягнень політичної економії та інституціоналізму визначити предмет, методологію та зміст інституціональної політичної економії і в цій парадигмі осмислити сучасні соціально-економічні процеси.

Автор розглядає політичну економію та інституціоналізм як комплементарні основи формування інституціональної політекономії. Відповідно визначається і її метод, названий в роботі діклектичним - таким, що поєднує діалектичне сходження від абстрактного до конкретного, націлене на теоретичну реконструкцію цілісної соціально-економічної системи, і еkleктичний підхід, який спирається на пряме узагальнення і сполучення різнорідних фактів, на емпірико-опи-

¹ Гриценко А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. - Saarbrücken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing.

совий перехід від одної теорії цілісної системи до другої (с.58). Саме такий метод дозволяє дослідити логіко-історичну траєкторію розвитку економічної системи, розкрити суть явищ, приховану за зовнішніми формами прояву, і відтворювати цілісність предмета, а значить, і надати адекватні практичні рекомендації.

Важливе значення у монографії має дослідження проблем інституційної архітекtonіки як теорії та методології пізнання та практичного удосконалення інституційних систем. Під інституціональною архітекtonікою автор розуміє таку структуру інститутів, яка складається із правил, норм, стереотипів, традицій, установ та інших соціальних утворень у їх співвідношенні із сутністю та загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи (с.95). Це зразу обумовлює певні методологічні вимоги до вивчення і удосконалення інституційної структури: позитивне значення для розвитку конкретної соціально-економічної системи мають не будь-які перетворення, що мали успіх в інших країнах, а лише ті, що відповідають її сутності. В роботі визначено три основних закони архітекtonіки як науки (закон рівноваги, закон усереднення або золотой середини і закон структурвання або золотого перетину) і продемонстровано їх дію в економіці.

Суттєве місце у розкритті сучасної інституційної архітекtonіки приділено співвідношенню ієрархії та мережі. Воно визначено як основна структурно-організаційна проблема сучасного суспільства, яка проявляється на різних рівнях у суперечності необхідності та свободи, упорядкованості та спонтанності соціально-економічної діяльності, владності та демократизму, індустріальності та інформаційності, плановості та ринковості, соціально- економічної рівності та розшарування, інтеграції та фрагментації різних складових суспільства, самоцінності та прогресу, визначеності та невизначеності соціально-економічного розвитку (с.124). Показано, що розвиток мережевих структур не тільки відкриває небачені раніше можливості прогресу, а й породжує ризики фрагментації і розпаду людської особистості і суспільства (с.111). Автор виділяє три історичні типи людини: традиційна, ієрархічна і мережева людина (Netman), становлення якої відбувається в наш час.

Відповідно до запропонованої методології в монографії розкривається архітекtonіка інституціональної політичної економії, досліджуються її основні категорійні ряди (власності, способів ви-

робництва, багатства), розрізняється фундаментальна і актуальна структури. Актуальна структура, на думку автора, складається із тих же базових елементів, що і фундаментальна структура (яка є незмінною на всіх етапах розвитку суспільства), а її специфіка утворюється внаслідок актуалізації одного із елементів структури і перетворення його в пануючий, що виступає як основа для функціонування інших (с.230-231).

Застосовуючи таку методологію, автор розкриває історичний розвиток форм продукту і характеру праці. На його думку, історичний розвиток іде від сумісно-розділеної праці, як вихідного соціально-економічного відношення, через розгортання, з одного боку, поділу і обособлення праці, з іншого - її кооперації і усупільнення, до всезагальної праці, прикладом якої може слугувати праця вченого, який обособлено працює у своєму кабінеті, але у своїх думках спілкується з ученими сучасності та минулого, вступаючи з ними в дискусії, використовуючи їх здобутки та інформацію (через Інтернет), яка накопичена в бібліотеках різних країн і т. ін. Його праця одночасно є вкрай обособленою, бо він працює один, і вкрай усупільненою, бо він співпрацює не лише з сучасниками, але й тими, хто зробив свій внесок в дослідження проблеми на протязі всієї історії.

Цікавим і актуальним є дослідження логіки розвитку форм обміну від обміну діяльністю через різні форми продуктообміну (натурального обміну, товарообміну на основі товарно-грошової, знакової та ідеальної форми вартості та обміну послугами) до обміну здібностями, що представлено у відповідній схемі (с.295).

Переходячи до аналізу економічного змісту форм обміну, автор обґрунтовує соціально-часову теорію вартості, яка трактує вартість як просторову локалізацію суспільно необхідного часу відтворення благ, корисність яких перевищує граничну. В цій теорії поєднані маржинальні підходи, пов'язані з оцінкою корисності та підходи трудової теорії вартості, розвинуті з урахування сучасних змін (переважання в структурі суспільного продукту послуг і суттєвого зменшення в трудовій діяльності власне затратного компонента на користь творчого). Внаслідок врахування цих змін на місце уречевлення стала просторова локалізація як більш загальна форма, а на місце затрат праці, безпосередньо затрати суспільно необхідного часу. Це ж зразу дало можливість пояснити сучасні процеси, на які не могла дати відпо-

відь традиційна теорія трудової вартості. Наприклад, якщо через Інтернет перераховано мільйон доларів США із Нью-Йорка в Париж, то що відбулося з вартістю. З точки зору трудової теорії, яка трактує вартість як уречевлену працю, вартість не могла переміститися в Париж, бо ніякого переміщення речей не було. Змінились лише електронні записи на рахунках. А з точки зору соціально-часової теорії, вартість опинилася в Парижі, бо змінилася її просторова локалізація. Це подібно переміщенню у фізиці електрона з орбіти на орбіту, не перебуваючи у проміжних точках. У економіці існують такі ж квантові ефекти, як і у фізиці.

Використовуючи методологію фундаментальної та актуальних структур, в монографії розрізнено глобальну і локальну політекономію. Основою переходу від глобальної до локальної політекономії є введення в аналіз та історична чи локально-просторова конкретизація інституційних умов здійснення економічних процесів. В результаті виникають такі специфічні форми знання, як політекономія праці, багатства, щастя, феміністська, структуралістська та ін. політекономії, які бурхливо розвиваються. На думку автора, це є конкретні форми інституціональної політекономії.

В розділі, присвяченому локальній політекономії, розглянуто політекономію грошей, політекономію сучасної фінансово-економічної кризи, політекономію інверсійного типу ринкової трансформації, політекономію компліментарності (термін введено автором як поєднання двох понять компліментарності у значенні взаємодоповнення і компліментарності у значенні взаємної суб'єктивної симпатії), політекономію довіри. В цій частині звертає на себе увагу обґрунтування представницької теорії грошей, по відношенню до якої товарно-грошова, знакова, номіналістична, кількісна та інші теорії виступають як особливі, інституційно обумовлені випадки. Це обумовило і новий підхід до визначення функцій грошей, розрізнення внутрішніх і зовнішніх, основних і похідних, власних і вмієних, що має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Особливо це помітно при розгляді проблеми стабільності грошової одиниці, де автор пропонує розгорнуте тар-

гетування стабільності, що включає контроль за динамічним співвідношення внутрішньої (ціни) і зовнішньої (обмінний курс) стабільності.

Стосовно аналізу сучасної кризи особливий інтерес викликає положення про рефлексивну взаємодію капіталізації, монетизації і сек'юритизації як серцевину накопичення диспропорцій і віртуалізації вартості. Практично значимим також є положення про комлементарність ринку і держави, що трактується як взаємодоповнення, в якому держава і ринок виконують свої власні, незамінні функції (ринок погоджує приватні інтереси, а держава представляє загальносуспільні). В такому трактуванні питання більшої чи меншої ролі держави в ринковій економіці знімається, як неадекватно поставлене. І держава, і ринок повинні виконувати свої власні функції в повну силу, і можна сказати, що потрібно більше ринку і більше держави, (с.440).

Актуальним є також політекономічне трактування інституту довіри як базового у суспільній архітектоніці, який є складовою кожної суспільної ланки. Автор показує, що навіть валютні резерви Центрального банку, які у суспільній свідомості асоціюються з надійним запасом, який може допомогти у кризових ситуаціях, насправді є лише довірою до існуючого фінансового порядку, бо валютні резерви - це переважно іноземна валюта, яка розміщена в іноземних банках і надійних короткострокових цінних паперах країн з стійкими фінансовими системами (с.454). В Центральному банку вона представлена переважно як записи на рахунках. Довіра до них ґрунтуються на довірі до міжнародного фінансового порядку. В роботі також акцентовано на тому, що порушення довіри руйнує суспільство у самій його основі. Для України зараз це дуже актуально.

Рецензована робота має новаторський характер. У ній по-новому поставлено ряд фундаментальних проблем і дана спроба дати відповіді на них. Звичайно, така робота не може не мати дискусійний характер. Але наука і розвивається саме через новаторство і дискусії. Монографія може бути корисна як фахівцям з економіки, так і більш широкому колу читачів, що цікавляться проблемами суспільно-економічного розвитку.